

Mrázek, Roman

Závěrečné slovo k diskusi o typologickosrovnávacím studiu větných typů

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 324-326

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120089>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZÁVĚREČNÉ SLOVO K DISKUSI O TYPOLOGICKOSROVNÁVACÍM STUDIUM VĚTNÝCH TYPŮ

Výsledky diskuse s přihlédnutím k dodaným písemným materiálům lze podle mého názoru přibližně shrnout do desíti bodů. V mnohém toto mé shrnutí dospívá k podobným nebo přímo týmž závěrům, jako shrnutí diskuse k prvnímu, obecnému okruhu, provedené M. Greplem, ač bylo pro krátkost času děláno nezávisle na něm. Diskuse byla vcelku velmi zajímavá a plodná, takže následující body jistě odrážejí výsledky úspěšné společné práce.

1. Vědecký popis syntaktického systému slovanských jazyků a jeho jedné dílčí oblasti, totiž větných typů (větných struktur), tj. vět jako globálních útvarů, je úkol velmi aktuální, potřebný a poutavý. Současné proudy v jazykovědě jsou právě tomuto studiu velmi kladně nakloněny a příznivě je ovlivňují.

2. Je třeba uznávat důležitost bádání, zaměřeného na ontologická univerzália. Ovšem i když třeba nevíme, jaká je nejnižší podstata větných typů a vzhledem k čemu mají být relativizovány, co jsou „an sich“, přesto už nyní můžeme, ba máme úspěšně zkoumat typy (druhy, třídy...) vět v slovanských jazycích z různých hledisek. Reálnou existenci větných typů v systému langue, od nejobecnějších až po nejnižší, nejsubtilnější, potvrzuje sama jazyková praxe. Je potřebná spojitost teorie s empirií, dedukce s indukci, neboť teorie získává od empirie a naopak.

3. Musíme nesporně usilovat o vědeckou argumentaci, měli bychom přímo vypracovat systém vědeckých argumentačních postupů v syntaxi. Musíme mít na mysli přesnost a ryzeost našeho aparátu pojmoslovného, terminologického a konce konců i symbolického. Generativně transformační postupy jsou velmi plodné, třebaš zdaleka ne jediné a všeobjímající nástroje exaktnosti a vědeckosti.

4. Větu v slovanských jazycích nutno vidět v její specifičnosti. Je třeba odhalovat rysy společné všem slovanským jazykům nebo pouze některým jejich skupinám, větším (konvergence), a na jejich pozadí pak i větší či menší rozdíly (divergence). Důležité je, aby na slovanskou větu nebyly měchanicky přenášeny všechny ty operace nebo dílčí premisy, které byly vypracovány pro jazyky s dosti odlišnou mluvnickou stavbou, tj. pro jazyky se stavbou analytickou.

5. Perspektivním a ideálním cílem zajisté je obsáhnout celý, široce viděný repertoár větných typů. Ovšem v přítomné době (a dlouho ještě v budoucnu) bude mít velkou cenu i každá dílčí práce, zaměřená na určitý fragment nebo dokonce i jediný typ.

Musí nám jít ne o nějaký lineární, iuxtaponovaný, mechanický inventář větných typů, nýbrž o odhalení hierarchického uspořádání tohoto dílčího pod-

systému, a proto bude nutno pro každý jazyk zvlášť snažit se vytyčit soubor několika nejzákladnějších větných typů, které se řádově pohybují od 1 do 10, a od nich potom ukazovat derivačními cestami, jak se sestupuje do nižších a nižších rovin, přičemž důležité jsou bezesporu typy derivované v rovině objektivní modalnosti, ale též subjektivní modalnosti, neboť ta je komunika-tivně velmi „potřebná“ Tak dospějeme k tomu, abychom nazírali větný typ v jeho celém paradigmatu, modálně-časovém i jiném, až směrem do emocionál-nosti, jak to velmi plodně ukazuje v moskevské škole N. Ju. Švedovová; jako jedna z prvních zřetelně naznačila, že je nutno popisovat a vysvětlovat větné typy nejenom v podobě oznamovací a přítomní, nýbrž i v možných podobách jiných.¹ To je věc zásadní. Např. o jevech přírodních se velmi často potřebu-jeme vyjadřovat ve smyslu optativním, bohužel dosud v žádné práci (synte-tické nebo monografické) se k těmto důležitým modálním variantám soustav-něji nepřihlíželo.

6. Ke konstitutivním faktorům větného typu a zároveň k jeho distinktiv-ním příznakům patří především obecný charakter predikativního základu čili predikačního jádra, tj. především predikát v jeho kategoriích syntaktického času, syntaktického modu a syntaktické osoby (a na pozadí toho i ne-osoby), v souvztažnosti k existujícímu (explicitnímu i implicitnímu) nebo v slovan-ských jazycích často k neexistujícímu subjektu. Kromě toho k predikačnímu jádru patří též obligátní determinanty slovesa, čímž dostáváme tzv. elementovost (elementnost) predikátu. Vedle toho k formálním konstitutivním rysům větných typů patří také intonace, protože jazyk se realizuje primárně jakožto skutečnost zvuková, nikoli grafická; na to se často v transformační gramatice zapomíná. Velice pěkně to ukázal M. Grepl, dále to zajímavě naznačili I. Mahn-kenová a u nás S. Žaža; posledně jmenovaný ve svém příspěvku subtilně vy-stihl, jak někdy intonace pomáhá při správné segmentaci celého predikačního jádra. Ovšem k těmto formálním a intonačním příznakům větného typu je třeba vždy přiřazovat ještě sémantický invariant, aby byla vytvořena jedna strukturální entita; zejména na nižších úrovních je sémantický zřetel nezbytný.

7. Je třeba vidět spojitost plánu syntaktického s ostatními plány jazyko-vého systému, zejm. s plánem lexikálním a morfologickým. Též ovšem směrem „nahoru“ do plánu suprasyntaktického. Musíme mít na paměti nezbytnost vyčleňovat jevy spadající do teorie promluvy (tj. jevy vyslovené řečové), od zcela singularizačních, až k těm, které se už dají tak či onak zobecňovat.

8. Nestačí pouze konstatovat, že ten který typ prostě v určitém jazyce existuje, ale je zapotřebí dávat jeho stylistickofunkční charakteristiku, dále nárys jeho paradigmatických systémových vztahů (jak se uplatňuje v sou-vztažnosti k jiným útvarům v daném jazyce, včetně jeho vztahů transformač-ních). Žádoucí je rovněž uvádět, jaká je produktivnost typu a možnost katego-riálního lexikálního obsazení. Proto je sice nutné pracovat stále s abstrakcí, ale na druhé straně se musí zároveň vidět, že se tato abstrakce realizuje v živé

¹ Budiž mi dovoleno připomenout, že už na syntaktické konferenci v Brně v r. 1961 jsem postuloval, aby se zkoumání větných typů neomezovalo pouze na schémata základní, nýbrž všimalo si také podřazených typů, konkrétně totiž např.: *žák píše?*, *což žák nepíše?*; *žáku, piš!*; *žáku, neměl bys psát*; *at (kěz) žák pišel*; *žák musí psát*; *samožřejmě, že žák píše*; *ten žák pišel*; *píše žák!*, atpod. u dalších schémat. Sr. *Otázky slovenské syntaxe* I, Praha 1962, str. 169.

jazykové tkáni, v závislosti na jistých podmínkách stylistických, kontextových a jiných. Na moment stylistický v našich materiálech a diskusi správně poukázal J. Vuković a brněnský kol. M. Jelínek. Nelze operovat pouze s mrtvými literami podoby grafické, nýbrž je třeba mít na paměti zvukovou jazykovou realitu.

9. Cesta, která umožňuje odhalit v plnosti větné typy, vede zajisté od formy k obsahu. Avšak velký význam může mít i postup opačný, od určitých obsahových kategorií k tomu, jak jsou v tom či onom slovanském jazyce řešeny výrazově; na tuto vhodnost přístupu k porovnávání z různých rovin dobře poukázal ve svém vystoupení M. Dokulil. Jednotlivé jazyky se od sebe navzájem dosti liší právě ve způsobu vyjadřování některých elementárních obsahově sémantických komunikativních kategorií, jako jsou pouhá existence nějaké substance, existence a změna stavu, posidence, přírodní děje, deagentovaně chápané děje atd.

10. Velký význam stále má idea komparační analýzy V. Mathesia. Bylo by důležité více navazovat — alespoň v měřítku čs. lingvistiky — na klasický československý strukturalismus, jak se zračí i v obnovených pražských Tra-vaux. Je potřeba mít stále na paměti principy lingvistiky funkční.

Pro úspěšné typologickosrovnávací bádání je velmi žádoucí, aby zde byla možnost konzultace a kooperace jednotlivých badatelů, kteří by v subtilních nuancích mohli informovat, jak ta která forma v jazyce funguje, jaká je její nosnost.